
Jakov PEHAR

POLJOPRIVREDA
HERCEGOVINE
U VRIJEME FRA
DIDAKA BUNTIĆA

I unatoč podosta objavljenih radova u raznim časopisima, knjigama i zapisima, život i djelo fra Didaka Buntića još uvijek nije u cijelosti sagledano, temeljito proučeno i nije dana stručno-znanstvena, povijesna i politička ocjena njegove uloge u kritičnim razdobljima života u Hercegovini. Stoga se nametnula potreba organiziranja znanstvenog simpozija o fra Didaku Buntiću kao čovjeku i o njegovu djelu, da se na taj način dade ozbiljniji doprinos i sagleda njegova polivalentna uloga u vremenu u kojem je živio i radio.

U ovom radu dat će se kraći osvrt o njegovom djelovanju na planu razvitka sela, poljoprivrede, te o njegovoj svestranoj ulozi i interesu za seljaka-težaka koji proživljava sve teškoće i siromaštvo nametnuto od tadašnje vlasti i nepravедnog odnosa spram sela. Njegov interes i smisao za kakav-takav izlazak iz krize spada u nadčovječni napor, volju i želju da se pomogne na svim područjima koja bi išla za poboljšanjem stanja. On zalazi u svaku poru življenja, i to jasno izražava ne samo kroz duhovnost nego kao pravi gospodarstvenik – ističe do u detalje sve potrebe i mogućnosti kao vrstan analitičar i vizionar kojemu i današnje generacije mogu pozavidjeti.

Dakako, ovaj kratak pregled nema pretenziju da dade cjelokupnu sliku njegova djela i interesa kada je u pitanju poljoprivreda, selo i gospodarstvo općenito. To je zadano raspoloživim izvorima građe koja je poslužila za ovaj skromni prilog koji će koliko-toliko upotpuniti sliku čovjeka i njegova djela.

Stanje poljoprivrede i gospodarstvo općenito koncem 19. i početkom 20. stoljeća

Društveno-političke prilike u to doba bile su veoma teške za život i rad u Hercegovini, pa i šire. U svijetu nastaju trzavice, Austro-Ugarska Monarhija 1908. anektira Bosnu i Hercegovinu i sve se sprema za I. svjetski rat, koji počinje 1914. godine. Ovdje vlada glad i siromaštvo. Nema osnovnih životnih namirnica i duboko se osjećaju tragovi Osmanlijskog Carstva, koje je sve uzimalo, a ništa nije davalo selu i težaku. Među samim seljacima zbivaju se nespornosti u političkim opredjeljenjima. Među nekim strankama koje se tada javljaju (Hrvatska sloga, Težačka stranka, Hrvatska pučka stranka) dolazi do međusobnog neslaganja i u tom im pomažu mnogi koji ne žele uistinu na pravi način zastupati interese hrvatskog čovjeka. U tom se snažno ojačava Hrvatska pučka stranka, kojoj pripada fra Didak; borio se za pravdu i pravo čovjeka, posebno seljaka-težaka zastupajući na svim razinama njihov interes. To se daje iščitati iz raznih članaka i pisama fra Didaka, koji postaje i narodni poslanik u Skupštini Jugoslavije. 1914. godine pojavljuje se i list *Hrvatska narodna zajednica*, gdje fra Didak često piše. 1917. godine piše g. Ivanu Sušcu iz Hercegovine o stanju i teškoćama koje vladaju u ovom kraju. Iskazuje i svoje neslaganje sa Stjepanom Radićem, žali se na sve strane i ukazuje na potrebu neposredne pomoći. Traži sjemenje žita i povrća, nesebično ulaže nadčovječni trud i na jednom mjestu kaže "... ne žali ti mene, jer je meni moj narod i njegova sreća jedino blago na ovome svijetu..." Posebno ističe duhansko pitanje kao najvažnije, a i niz drugih potreba, u čemu se ogleda njegova svestrana briga i unatoč duhovnim obvezama. On uistinu postaje narodni tribun. Kao poslanik u skupštini traži sniženje poreza, veću cijenu duhana i jasno ističe da se mladići iz Hercegovine neće regrutirati ako se ti problemi ne riješe. Potiče narod na rad i korištenje prirodnih resursa, ma kako oni bili oskudni. U tom kontekstu poznata je njegova izreka "Tko ne čuva svoje njive, znoji se na tuđim". Hrvatska narodna zajednica osniva prvu i pravu seljačku zadrugu, koja na svojim redovitim sjednicama raspravlja o problemima poljoprivrede i o drugim gospodarskim potrebama (HNZ, broj 13/1914. god.).

Kako poboljšati stanje u poljoprivredi i gospodarstvu općenito

Kao čovjek velike snage duha i sposobnosti, kao izvrstan organizator, razmišlja kako poboljšati stanje, kako spasiti ljude i kako im ugraditi osjećaj vjere u mogući izlaz

iz tog teškog okvira vremena i događaja koji često ne idu na ruku našem čovjeku. Društveno-političke promjene i njihov odraz na život i rad ljudi otežava ionako tešku ekonomsku situaciju. U gospodarstvu, pa tako i u poljoprivredi ostaje sustav uokviren feudalnim odnosom, kao što je bilo za turske vladavine. Fra Didak uviđa tu situaciju i ne gubi vjeru u narod, u njegovu snagu. On stječe potpuno povjerenje u puku i njemu misionarski služi, što je i bila karakteristika franjevacu od početka njihova dolaska u naše krajeve u 13. stoljeću. Potpore Rima i Austrije postaju sve manje i s vremenom se potpuno dokidaju, tako da je preostalo boriti se vlastitim umom i snagom naroda. Vjerovao je u program Stranke prava, čiji je tvorac Ante Starčević. Kao poslanik i član Narodnog vijeća u Zagrebu daje snažan otpor tlačenju, tamničenju i nasilju i traži prava i slobodu svom narodu u onoj mjeri u kojoj je to bilo moguće postići. Njegova vjera u vlastitu snagu, slobodu i pravo na život bila je ideja vodilja za poboljšanje stanja u gospodarstvu i životu uopće u ovom škrtom području koje on želi pretvoriti u Misir.

On dobro zna što je siromaštvo i neimaština, ali isto tako vjeruje u plodnost hercegovačke zemlje, samo je treba čuvati da ne bude gladna i žedna. Ona je od Boga blagoslovljena, samo je treba racionalno koristiti. Imao je viziju i znao je kako se mogu prevladati teškoće u vremenima koja nisu bila naklonjena selu i težaku. Vjeruje u moć naroda i na tome zasniva svoju filozofiju napretka.

Neposredne aktivnosti fra Didaka Buntića

Kada se počinje razmišljati o tome što je sve učinio, mislio i korisno predlagao fra Didak, teško je to staviti u nekakav redosljed i obuhvatiti. On se javlja kao graditelj nove budućnosti Hercegovine i u poljoprivredi vidi velike mogućnosti, ali i potrebu neposrednog angažmana.

Duhan kao glavnu poljoprivrednu kulturu stavlja u prvi plan, jer se time narod bavio i bio mu je gotovo jedini izvor prihoda. U tom smislu borio se za cijenu duhana, poštenu procjenu na terenu i promjenu odnosa države prema tom proizvodu. On osniva prvu seljačku zadrugu kao zalag poboljšanja uvjeta i kroz tu instituciju traži pravedniji tretman na lokalnoj i državnoj razini. U to vrijeme niče i prva duhanska stanica u Širokom Brijegu koja vrši otkup duhana te fra Didak protestira jer njegova kompletna prerada ide u Bosnu. Treba spomenuti njegovo pismo Zemaljskoj vladi u Sarajevu 1920. godine i poruku saditeljima duhana 1921. godine, u kojoj izričito traži pravedniji tretman i cijenu, ukinuće poreza i predlaže da se ne prod-

je duhan na otkup dok određena komisija ne utvrdi nove cijene i način otkupa.

U okviru svojih gospodarskih razmišljanja nije stao samo na problemu duhana. Kao uman čovjek prosvjetiteljskoga duha brine i predlaže podizanje drugih poljoprivrednih kultura. Poučava čak i seljake kako kalemiti divlje voćke i kako proizvesti sadnice. Tako se u to doba iz rasadnika u Konjicu i Mostaru dijele sadnice trešanja, jabuka, oraha, šljiva, smokava, vinove loze i drugih vrsta koje pogoduju ovom području. Podiže uzornu oglednu stanicu kao svoj vrt u blizini crkve u Širokom Brijegu, ostaci koje se i danas primjećuju. Posebno je poticao vinogradarstvo premda se tada javlja filoksera i peronospora koje uništavaju vinograde. Predlaže kalemljenje na divljaku i u tome vidi izlaz te savjetuje narodu da sadi lozu kao važnu kulturu u Hercegovini. To su zapravo prvi počeci masovnijeg podizanja vinograda, a to svjedoči i prvi vinski podrum podignut u Gradničima. Kao čovjek svestranih pogleda i izvanrednog zapažanja, on potiče ljude da se bave pčelarstvom, stočarstvom sitnog i krupnog zuba, jer smatra da bogatstvo hercegovačke zemlje može pružiti te mogućnosti. S mnogo detalja i pragmatike on promiče i zaštitu, predlaže zaštitna sredstva za biljke i stoku.

Nije gubio iz vida sivilo hercegovačkog krša te predlaže pošumljivanje krša i goleti – izvrsno poznaje ulogu šuma i drveća kao proizvoda i općenito ulogu zelenila u kršu. Kao dobar poznavatelj prilika i potreba, on vidi problem i u nedostatku plodnog zemljišta, pa predlaže da se vrši melioracija kraških polja (Mostarskog blata, Imotsko-Bekijskog polja i Buškog blata) u kojima vidi više od stotinu četvornih kilometara neobrađene i potopljene zemlje. Tu njegovu viziju nisu ni do danas ostvarile mnoge generacije, obećanja političara i zavaravanje naroda: još uvijek nije izvršena kompletna melioracija Mostarskog blata, Imotsko-Bekijskog polja, a Buško blato je potopljeno akumulacijom hidroelektrane Orlovac.

Jednako tako razmišlja o potrebi izgradnje cesta, pošta i telefona kao i ostale infrastrukture, dobro znajući što bi to značilo za narod. U tomu i uspijeva, grade se škole, crkve, otkupna stanica i ceste Kruševo-Lištica, Vitina-Široki Brijeg i druge. U stilu dobrog gospodarstvenika uočava probleme i rješava ih na svaki mogući način. Neizmjerena ljubav prema svom narodu i zemlji hercegovačkoj nije ga smetala da otvoreno kaže kako i narod dobrim dijelom nosi dio krivice, jer mora više raditi i žrtvovati se za probitak svoga kraja. Nije prihvatio ideju da je Hercegovina siromašna zemlja – ona je samo bezdušno eksploatirana i sva izmrcvarena postupcima vlastodržaca. On uporno tvrdi da je poljoprivreda zalag za bolji život, samo je treba

poticati, pravedno nagrađivati trud i tada ne bi bilo siromaha. Realno sagledavajući stanje u Hercegovini, posebno težak položaj sela i seljaka, on kao Mojsije odvodi gladnu djecu u Slavoniju kako bi preživjeli i opstali.

Odnos državnih vlasti spram sela i poljoprivrede

Promatrano kroz povijesnu perspektivu, ovdje je uvijek bila vladavina tuđinâ, bilo kao okupatora ili države koja i dalje nije bila država našega čovjeka. Otomansko Carstvo bilo je vladavina aga, poreza i nameta, strahovlade i poniženja svih vrsta. To je uistinu bio zulum i o ovome svjedoče mnogi zapisi, povijesni dokumenti i događaji. Nakon pada Otomanskog Carstva dolazi Austro-Ugarska Monarhija kao okupator i 1908. vrši aneksiju Bosne i Hercegovine. Uviđajući svu teškoću, fra Didak se obraća Zemaljskoj vladi u Sarajevu, carskoj kancelariji u Beču i izravno caru Franji Josipu, ukazujući na nepravdu, tlačenje i neslobodu naroda. Ni tada nije bilo razumijevanja – i dalje se provodi ista politika u poljoprivredi i ne ispunjavu se njegovi zahtjevi. Nakon završetka I. svjetskog rata nastupa Kraljevina Jugoslavija. Tada fra Didak u ulozi narodnog poslanika u Narodnom vijeću u Zagrebu, a kasnije u skupštini u Beogradu, diže svoj glas, veoma hlabro istupa i traži poboljšanje odnosa spram sela i seljaka. Poznati su njegovi govori u Skupštini u Beogradu i pisma Hrvatskoj narodnoj zajednici u Zagrebu, stranačkim prvacima u Stranci prava, kasnije i Pučkoj stranci. To je ipak dalo rezultate. Smanjuje se porez na duhan 1921. godine, bio je samo deset posto, donosi se Zakon o zabrani patvorenja vina 1914., povišena je cijena duhana za 25%, mogućnost “pašarenja” stoke u šumovitim predjelima, uz određena ograničenja te početak uspostave vlasničkih odnosa.

Mnogo toga bi se moglo nabrojati kao učinak rada hlabrog, mudrog i iznad svega narodnog čovjeka, koji je čitav svoj život posvetio tome kao pravi tribun i duhovni vođa. Kada se to sve skupa sagleda, onda se uistinu čovjek mora zapitati kako bi trebalo ocjenjivati današnje predstavnike naroda, kakvo je njihovo ponašanje i angažman, posebno kada su u pitanju egzistencijalne potrebe današnjeg seljaka-težaka u Hercegovini, i tko zapravo zastupa njihov stvarni interes? To može zvučati pomalo patetično, ali svakako u današnjim uvjetima, ma kakvi da jesu, može se učiniti i više i bolje. Nažalost nemamo karizmatičnu osobu koja bi to sve “povukla” i štitila interese gospodarstva, a u tome posebno poljoprivrede, koja u svakoj nacionalnoj ekonomiji ima važnu ulogu.

Fra didak Buntić je u vremenu i prostoru u kome je živio, radio i djelovao znao što je prioritetno i što se može, osjetio je bilo svoga naroda i nenadmašno se borio za njegov boljitak. U poljoprivredi je vidio izlaz i mogućnost koju treba iskoristiti te na nevjerovatan način bira sredstva i metode koje objektivno mogu dati više koristi. Dobro je znao mentalitet hercegovačkog čovjeka i uporno je tražio njegovo veće angažiranje. Stoga djeluje kao duhovni vođa, prosvjetitelj i dobar gospodarstvenik. Poljoprivreda i težak bili su mu stalno na umu, cijenio je zemlju kao prirodni resurs i duboko vjerovao kako se tu mogu i moraju postići bolji rezultati. On to uspijeva unatoč svim zaprekama te postiže veću cijenu duhana, podiže vinograde, uči ljude cijepiti voćke, brine se o stočarstvu i pčelarstvu i tu vidi šansu za dobro i unosno zanimanje koje na neki način osigurava preživljavanje.

Ostaje ozbiljno pitanje gdje sve svrstati fra Didaka i dati mu pravo mjesto i značenje? Jesu li to samo spomenici, crkve, škole i ceste kao impresivni dokazi ili nešto više? Poljoprivreda i njezini poslenici na svim razinama imaju obvezu bilježiti te prve početke u poljoprivredi Hercegovine. Jer, fra Didak je enciklopedija znanja i smjelih pothvata u ovoj grani gospodarstva, i to će zasigurno naći svoje mjesto u povijesti i monografijama poljoprivredne struke u nas. Stoga ovaj skup ima svoje puno opravdanje, a mi smo počašćeni što se takav simpozij organizira u gradu Mostaru, središtu Hercegovine.

LITERATURA I IZVORI

ČORIĆ, D. (ur.) (1978.), *Fra Didak Buntić, Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

ČUVALO, LJ. (ur.) (1969.), *Hrvatski kalendar*, Chicago. *Godišnjaci župe sv. Blaža u Gradničima*, broj 2, 3, 4. *Luč*, broj 5/22.

Izvjēšća HNY-a: iz godine 1914., brojevi 13, 14, 12, 11.

Narodna sloboda: u brojevima 3/21, 50/20, 17/21, 18/21, 47/21, 50/21, 49/21, 13/26, 11/20.

NIKIĆ, A. (2004.), *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, HKD Napredak, Mostar.

NIKIĆ, A. (2000.), *Fra Didakova skrb za Hercegovinu. Dokumenti*, Franjevačka knjižnica i arhiv u Mostaru, Mostar.